

تأسیس شرکت‌های بیمه تعاونی خرد؛ تجلی محرومیت‌زدایی اسلامی در بازار بیمه ایران

ابوالقاسم توحیدی‌نیا*

تاریخ دریافت: ۹۰/۶/۲۶

تاریخ پذیرش: ۹۰/۹/۲۲

چکیده

بازار بیمه یکی از ارکان اساسی نظام مالی هر کشور به حساب می‌آید و به دلیل کارکرد مهم بیمه و نقش تعیین‌کننده آن در زندگی افراد جامعه اسلامی ما، تلاش برای تأمین منویات اسلام و از جمله، تلاش برای رفع فقر و بهبود وضعیت رفاهی افراد تنگدست اجتماع با استفاده از ابزارهای بیمه‌ای از محورهای و سرفصل‌های وظایف کارگزاران نظام اسلامی محسوب می‌شود.

در این مقاله، سعی می‌شود با تلفیق سازوکار تعاونی که منطبق با آموزه‌های اسلامی است، با سازوکار بیمه‌ای ارائه محصولات بیمه‌ای خرد، راهکاری ارائه گردد که عملیاتی کردن آن نقش بسزایی را در فراهم کردن پوشش بیمه‌ای برای افراد کم‌درآمد جامعه (که در حالت عادی قادر به خرید محصولات بیمه‌ای نیستند) و در نتیجه، در افزایش سطح رفاه محرومان جامعه خواهد داشت که این امر بی‌شک بازار بیمه کشور را با روح تعالیم اسلامی سازگارتر می‌سازد.

واژگان کلیدی

تعاون، سازوکار تعاونی، محصولات بیمه‌ای خرد، شرکت تعاونی بیمه خرد

مقدمه

نگاهی به آموزه‌های دینی و به‌ویژه سیره معصومان(ع) حاکی از اهتمام جدی دین اسلام به فقرزدایی از سطح جامعه مسلمین و رسیدگی به امور محرومان و اقشار کم‌درآمد جامعه است. این نگاه و اهتمام دین فراتر از جنبه انسانی قضیه ریشه در ارتباط مستقیم دین‌مداری با وضعیت درآمدی و اقتصادی انسان مسلمان دارد؛ برای مثال، رسول خدا(ص) می‌فرماید: «نِعْمَ الْعَوْنُ عَلَى تَقْوَى اللَّهِ الْغِنَى» (حر عاملی، ج ۱۲، ص ۱۶)، یعنی مال و ثروت، کمک خوبی برای تقواست. همچنین امیرالمؤمنین علی(ع) می‌فرماید: «یا بنی! اِنِّیْ اَخافُ عَلَیْكَ الْفَقْرَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنْهُ، فَانَّ الْفَقْرَ مَنْقَصَةٌ لِلدِّینِ، مَدْهَشَةٌ لِلْعَقْلِ، دَاعِیَةٌ لِلْمَقْتِ» (نهج‌البلاغه، حکمت ۳۱۹)؛ یعنی فقر دین و عقل انسان را از او گرفته و آبرویش را در جامعه می‌ریزد. ازاین‌روست که ما در سیره عملی معصومان(ع) موارد متعددی را مشاهده می‌کنیم که آن‌ها خود را به مشقت و سختی افکنده‌اند تا گرد فقر را از سر و روی جامعه بزدایند که از جمله، می‌توان به دوش کشیدن کیسه مواد غذایی و کمک‌رسانی شبانه و به‌صورت ناشناس آن‌ها را مورد اشاره قرار داد و از آن مهم‌تر، اقدامات سیاستی این بزرگواران در زمان تصدی حکومت اسلامی در جهت فقرزدایی از جامعه مسلمین قابل توجه است که یک نمونه آن، تشکیل نهاد تأمین اجتماعی توسط پیامبر اکرم(ص) در مدینه بود که بر طبق آن مهاجران فقیر مکه که مکان اسکان و مواد غذایی در اختیار نداشتند، مورد حمایت حکومت اسلامی قرار گرفته و توسط پیامبر(ص) در سکویی در قسمت شمالی مسجدالنبی اسکان می‌یافتند و جیره غذایی روزانه‌ای برای آن‌ها در نظر گرفته شد (احمد العلی، ۱۳۸۱، صص ۲۷۰-۲۷۱).

از سوی دیگر، با بررسی تاریخ اسلام مشخص می‌شود (حداقل در زمان تصدی حکومت توسط معصومان(ع)) که روح همدلی و همکاری که مورد تأیید و تشویق اسلام و پیشوایان دین قرار داشته، بر جامعه مسلمین مستولی بوده است، به‌طوری که بسیاری از معضلات مسلمانان در سایه همین همدلی، همکاری و تعاملات برادرانه برطرف شد. تأکید اسلام به تعاون و همکاری که در آیه «...»

(مائده: ۲)، نمود عینی‌یافته مورد ترویج عملی پیشوایان دینی ما قرار داشته است تا نظر

برادران دینی را به این امر پسندیده جلب کند و آن‌ها را این‌گونه بار بیاورند. برای نمونه پیامبر اکرم(ص) در ماجرای بنای مسجدالنبی و همچنین حفر خندق شخصاً مشارکت داشتند و به سختی تلاش می‌نمودند که این‌ها جلوه بارز همدلی و همکاری بوده است. لذا جای تعجب ندارد وقتی در منابع تاریخ صدر اسلام می‌خوانیم که تازه‌مسلمانان مدینه حاضر شدند برای کمک به مهاجران از تمام امکانات خود مایه بگذارند و حتی آن‌ها را در خانه‌های خود اسکان دهند.

بنا بر مطالب پیش‌گفته، مشخص می‌شود که نخست، فقرزدایی و کاهش محرومیت اجتماعی مورد اهتمام جدی اسلام بوده است و دوم، در حصول به این هدف، اسلام از ابزار همدلی و همکاری استفاده و افری برده است تا توان اندک فردفرد افراد جامعه را تجمیع کند و با هم‌افزایی آن‌ها سیل خروشان تعاون اسلامی را به راه اندازد و از دل آن، به بالندگی جامعه اسلامی رهنمون نماید. لذاست که در این مقاله سعی می‌شود مسئله محرومیت اجتماعی مدنظر قرار گرفته و یکی از ابزار رفع فقر و بهبود وضعیت معیشتی افراد جامعه که همان بهره‌مندی از محصولات بیمه‌ای است، به‌عنوان راه حلی برای افزایش سطح رفاه اجتماعی ارائه گردد. البته قابل ذکر است که در این مقاله سازوکار بیمه‌ای ارائه می‌گردد که مشخصاً به مسئله بهبود وضع معیشتی افراد کم‌درآمد جامعه و همچنین ترویج و پیاده‌سازی تعاون اسلامی در حد اعلای آن می‌پردازد که از این جهت شاید این مقاله بدیع باشد.

۱. شرکت‌های بیمه تعاونی

۱-۱. ساختار تعاونی و ماهیت یک شرکت بیمه تعاونی

بر اساس تعریف «اجلاس بین‌المللی تعاون در سال ۱۹۹۵»، «تعاونی» انجمنی مستقل و متشکل از افرادی است که به‌صورت ارادی و داوطلبانه، با هدف رفع نیازها و احتیاجات مشترک اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اعضاء تأسیس می‌شود و فعالیت خود را با مشارکت اعضاء و مدیریت مردم‌سالار اجرا می‌کند (راجو، ۱۳۸۴).

با در نظر گرفتن تعاریف متعدد مطرح‌شده راجع به تعاونی‌ها، ویژگی‌های ذیل را برای تعاونی‌ها برمی‌شمرند (سرآبادانی، ۱۳۸۳):

الف. تعاونی‌ها غیرانتفاعی هستند، بدین معنا که سود حاصل به گونه‌ای که در شرکت‌های تجاری مرسوم است، تقسیم نمی‌گردد یا نصیب کارفرما نمی‌شود بلکه قسمتی ذخیره و قسمت دیگر بین اعضاء که خود کارفرما هستند، تقسیم می‌شود.

ب. هر عضو تعاونی تنها دارای یک حق رأی است.

ج. تقسیم سود محدود بین اعضاء، بر اساس میزان سهم آنان نیست بلکه بر اساس ضابطه‌ای معین است که در اساس‌نامه آمده و از جانب اعضاء پذیرفته شده است؛ برای مثال، در تعاونی مصرف راچدیل تقسیم سود بر اساس میزان خرید اعضاء از شرکت بوده است.

د. سرمایه‌هایی که اعضاء به تعاونی می‌آورند، متعلق به خود آنهاست و حق مالکیت آنها معتبر است، اما پس از مخلوط شدن با سرمایه سایر اعضاء، سرمایه کل ملک مشاع همه اعضاء است و لذا هرگونه تصرف در اموال شرکت بدون اجازه همه شرکا جایز نیست.

هـ. در تعاونی‌ها اصولی چون دیگریاری، مسئولیت‌پذیری، مردم‌سالاری، برابری، اتحاد و خودباوری حاکم است.

بیرچال^۱ (۱۳۸۳) نیز اصول و ارزش‌های درجه اول و دوم حاکم بر تعاونی‌ها را در جدول زیر خلاصه نموده است که در آن، منظور از ارزش‌های درجه دوم، ارزش‌هایی است که وسیله رسیدن به اهداف ارزش‌های درجه اول هستند:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

ارزش‌های درجه اول	ارزش‌های سیاسی	آزادی	برابری	اتحاد	ارزش‌های اخلاقی	صداقت و درستکاری	صمیمیت	مسئولیت اجتماعی	-
ارزش‌های درجه دوم	دموکراسی	تساوی حقوق	خوداتکایی	اعتماد به نفس	-	-	-	-	-
اصول	عضویت داوطلبانه و آزادانه	کنترل دموکراتیک اعضا	مشارکت اقتصادی اعضا	خودگردانی و استقلال	همکاری بین تعاونی‌ها	توجه به جامعه	-	-	آموزش، کارورزی و اطلاع‌رسانی

یک سؤال مهم که در ارتباط با موضوع مقاله مهم به نظر می‌رسد، این است که آیا ساختار تعاونی در رفع فقر و محرومیت و یا حداقل در کاهش آن مؤثر است؟ پاسخ به این سؤال را می‌توان در قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران، مصوب سال ۱۳۷۰ یافت. در فصل اول این قانون، اهداف بخش تعاونی برشمرده شده است. این اهداف عبارت‌اند از:

الف. ایجاد و تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به‌منظور رسیدن به اشتغال کامل؛

ب. قرار دادن وسائل کار در اختیار کسانی که قادر به کارند ولی وسائل کار ندارند؛

ج. پیشگیری از تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص جهت تحقق عدالت اجتماعی؛

- د. جلوگیری از کارفرمای مطلق شدن دولت؛
- هـ. قرار گرفتن مدیریت و سرمایه و منافع حاصل شده در اختیار نیروی کار و تشویق بهره‌برداری مستقیم از حاصل کار خود؛
- و. پیشگیری از انحصار، احتکار، تورم و اضرار به غیر؛
- ز. توسعه و تحکیم مشارکت و تعاون عمومی بین همه مردم.
- آنچه آموزه‌های علم اقتصاد بر آن صحنه می‌گذارد، آن است که تحقق اهداف فوق متعاقب تشکیل تعاونی‌ها و مدیریت کارآمد آن‌ها، تأثیر شگرفی در توزیع مجدد درآمد ملی به نفع محرومان و اقشار کم‌درآمد اجتماع خواهد داشت و گامی مهم جهت تحقق عدالت اجتماعی و رفع محرومیت مردم تلقی می‌شود.
- با توجه به مطالب موجز فوق که جهت آشنایی مختصر با بحث تعاون و تعاونی‌ها مطرح گردید، اینک ماهیت شرکت‌های بیمه تعاونی تبیین می‌گردد.
- محمود صالحی (۱۳۸۵) در ارتباط با ماهیت یک شرکت تعاونی بیمه بیان می‌کند:
- «تعاونی بیمه نوعی شرکت تعاونی است که از پیوند و تلفیق اصول تعاونی‌ها و اصول و ضوابط بیمه و بیمه‌گری به خدمت‌رسانی و رفع نیازهای بیمه‌ای اعضاء به بهای مناسب می‌پردازند.» (ماهنامه تازه‌های جهان بیمه، شماره ۱۰۳، ص ۳۹).
- آیین‌نامه اجرایی ۳۰ دسامبر ۱۹۳۸ فرانسه نیز مؤسسات تعاونی بیمه را چنین معرفی می‌کند:
- الف. با دریافت مبلغ ناچیزی از اعضاء، در صورت تحقق خطری که بر عهده گرفته‌اند، زیان وارد شده به عضو خود را جبران نمایند؛
- ب. جنبه منطقه‌ای و حرفه‌ای دارند؛
- ج. مدیران کارمزدی بابت خدمات ارائه شده دریافت نمی‌نمایند (اما ممکن است پاداشی دریافت دارند)؛
- د. اعضاء کارمزدی بابت خدمات دریافتی پرداخت نمی‌نمایند؛
- هـ. مانده اضافی عملیاتی خود را به ترتیبی که در اساس‌نامه آمده است، تقسیم می‌نمایند (علی‌آبادی، ۱۳۶۸).

همچنین در گزارش آنکتابد پیرامون تعاونی‌های بیمه به نکته‌ای اشاره شده است که به شناخت بهتر ماهیت این نوع شرکت‌های بیمه کمک می‌نماید:

«تفاوت یک تعاونی بیمه با یک مؤسسه بیمه خصوصی (یا دولتی) همان اختلافی است که بین هر تعاونی و مؤسسه خصوصی (یا دولتی) دیگر وجود دارد که عبارت است از عضویت داوطلبانه، نظارت اعضاء، بهره‌برداری در جهت منافع اعضاء و داشتن اهداف غیرانتفاعی در فعالیت‌ها و همین طور داشتن ارتباط با سایر تعاونی‌ها» (علی‌آبادی، ۱۳۶۹، ص ۲).

۲-۱. مزایای شرکت‌های بیمه تعاونی

برخی از مهم‌ترین مزایای شرکت‌های بیمه تعاونی نسبت به سایر ساختارهای بیمه‌ای که به موضوع این مقاله مربوط می‌شود، عبارت‌اند از:

۱-۲-۱. مهم‌ترین مزیتی که می‌توان برای یک شرکت بیمه تعاونی بر سایر انواع شرکت‌های بیمه (خصوصی و دولتی) متصور شد، مزیتی است که از ماهیت آن نشأت می‌گیرد و آن، کارایی بالاتر این نوع شرکت‌های بیمه نسبت به سایر انواع شرکت‌های بیمه است (به لحاظ نظری) که به دلایل ذیل محقق می‌گردد:

الف. در یک شرکت بیمه تعاونی اتحاد بین بیمه‌گذاران و سهامداران (مالکان) شرکت وجود دارد و از طرف دیگر اتحاد بین مدیریت و سهامداران می‌تواند وجود داشته باشد که این امر سبب می‌شود دو منشأ تنش احتمالی که در انواع دیگر شرکت‌های بیمه وجود دارد، یعنی اهداف و منافع متضاد مدیریت و سهامداران و اهداف و منافع متضاد بیمه‌گذاران و سهامداران، در اینجا موجود نباشد.

در توضیح این دو منشأ تنش قابل ذکر است که تضاد منافع بین بیمه‌گذاران و سهامداران در این نوع شرکت به نظر کمتر باشد؛ زیرا اصولاً بیمه‌گذاران و سهامداران یکی هستند. دوم، اگر بر طبق اصول تعاونی مدیران از بین خود اعضاء انتخاب شوند و سازوکار همکاری گروهی اعضای کارآمد و توانمند در اداره شرکت پیاده گردد، آن وقت اتحاد بین مدیران و بیمه‌گذاران نیز محقق گشته و تضاد در منافع و اهداف از بین خواهد رفت یا دست‌کم، کم خواهد شد.^۲

ب. در شرکت بیمه تعاونی به دلیل ماهیت شرکت‌های تعاونی که غالباً به صورت صنفی یا در جامعه‌ای محدود با ویژگی‌های مشابه برای اعضاء شکل می‌گیرند و افراد ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر داشته و در اداره شرکت با یکدیگر همکاری می‌نمایند، پیرامون شناخت و تشخیص ریسک، اطلاعات کامل‌تر است و همچنین نظارت بر بیمه‌گذاران از سوی شرکت و نظام بر شرکت توسط سهامداران (بیمه‌گذاران) دقیق‌تر است که همه این‌ها سبب می‌شود عملکرد شرکت بیمه تعاونی کارآمدتر از سایر انواع شرکت‌های بیمه گردد.

در توضیح بیشتر این مسئله قابل ذکر است که در این نوع شرکت‌ها خسارت پرداختی کاهش می‌یابد؛ زیرا در ارتباط با حوادث و میزان خسارت، کنترل و اطلاعات دقیق‌تری وجود دارد. علاوه بر این چون بیمه‌گذاران خودشان سهامداران این شرکت‌ها هستند، مسئله مخاطرات اخلاقی به میزان قابل توجهی کاهش یافته و پرداخت خسارات را کاهش می‌دهد. در شرکت‌های بیمه تعاونی همچنین هزینه‌های اداری نیز کاهش می‌یابد؛ بر طبق اصول تعاونی، مدیران و کارکنان حداقل کارمزدها را دریافت می‌دارند؛ زیرا اولاً اساس تشکیل این نوع شرکت‌ها بر تعاون و کمک متقابل به یکدیگر است که انگیزه‌های مالی را در مدیران کاهش می‌دهد و دوم، سود حاصل شده که مازاد هزینه‌ها بر درآمدهاست، بین بیمه‌گذاران که مدیران و کارکنان از جمله آنان هستند، تقسیم می‌شود و لذا هزینه اداری کمتر به معنای دریافت حق‌السهم بیشتری از سود است.

ج. در شرکت‌های بیمه تعاونی، حق بیمه‌ها به حداقل کاهش می‌یابد؛ زیرا با کاهش هزینه‌ها و افزایش کارایی شرکت و اینکه اساس این نوع شرکت‌های بیمه بر کمک کردن هرچه بیشتر به اقشار کم‌درآمد و ضعیف جامعه است و نه کسب سود بیشتر، این امکان وجود دارد که حق بیمه‌ها را تا جایی که امکان دارد، کاهش داد تا اهداف مدنظر آن شرکت تعاونی بیشتر محقق گردد. کاهش حق بیمه‌ها این امکان را ایجاد می‌کند که در کشورهایی که بیمه‌های اجتماعی تأمین‌های کافی را ارائه نمی‌نمایند، این نوع بیمه به عنوان مکملی برای بیمه‌های تأمین اجتماعی مطرح شود که این امکان در کشورهای در حال توسعه که در آن‌ها بازار بالقوه عظیمی برای بیمه وجود دارد، قوت می‌گیرد و به این علت است که در گزارش آنکتاب (علی‌آبادی، ۱۳۶۸) آمده

است که بیمه‌های تعاونی می‌توانند با دسترسی به مناطق کم‌درآمد، چنین بازارهای بالقوه‌ای را تغذیه نمایند.

۱-۲-۲. یکی دیگر از مزایای شرکت‌های بیمه تعاونی ایجاد اشتغال است. بر طبق آماری از صنعت بیمه تعاونی آمریکا، تا سال ۲۰۰۵ میلادی تعداد این نوع شرکت‌ها که واقعاً بر طبق اصول تعاونی به‌صورت فعال مشغول کار بوده‌اند، ۳۰۰ شرکت بوده که برای ۷۰۰ هزار نفر شغل مهیا کرده است (National Business..., 2006).

۱-۳. نگاهی به وضعیت بیمه تعاونی و نمونه‌ای عینی از شرکت‌های بیمه تعاونی موفق در دنیا در سال‌های دهه اخیر فعالیت شرکت‌های بیمه تعاونی در دنیا به‌شدت رشد کرده و بیمه تعاونی در دنیا جایگاه رفیعی را به خود اختصاص داده است. به‌عنوان تأیید این مدعا قابل ذکر است که در سال‌های ۱۹۹۵ تا ۱۹۹۷ میلادی از بین ۱۰ شرکت بیمه بزرگ دنیا، ۶ شرکت در قالب تعاونی فعالیت می‌کرده‌اند و در سال ۱۹۹۷، ۴۷ درصد حق بیمه‌ها به بیمه‌گران تعاونی اختصاص یافته بود. در همین سال در فرانسه ۱۶ درصد حق بیمه‌ها، در آلمان ۲۳ درصد، در ایالات متحده ۳۴ درصد و در ژاپن ۷۵ درصد حق بیمه‌ها توسط شرکت‌های بیمه تعاونی جذب شدند (پیکارجو، ۱۳۸۰).

کشورهای دارای شرکت‌های بیمه تعاونی عبارت‌اند از:

- آفریقا: آفریقای جنوبی، غنا، کنیا، تونس و زامبیا؛
- آسیا: کره جنوبی، سنگاپور، مالزی و فیلیپین؛
- اروپا: انگلستان، آلمان، سوئیس، فرانسه، ایتالیا و سوئد؛
- آمریکا: ایالات متحده، کانادا، آرژانتین، شیلی و پرو؛
- و در اقیانوسیه: استرالیا.

درباره بیمه تعاونی در آمریکا که مظهر نظام سرمایه‌داری و مبتنی بر بخش خصوصی است، قابل ذکر است که شروع به کار صنعت بیمه در این کشور با شکل‌گیری یک ساختار تعاونی بود (National Business..., 2006).

تا پایان سال ۲۰۰۵ میلادی بیش از ۱۴۰۰ بیمه تعاونی در ایالات متحده به ثبت رسیده که البته بسیاری از آن‌ها از اصول تعاونی پیروی نمی‌کردند و یا غیرفعال بودند و

یا اینکه تغییر ساختار داده بودند، لذا در عمل ۳۰۰ شرکت بیمه تعاونی در این سال فعال بودند که بر طبق تخمین‌ها مجموعاً بیش از ۲۰ میلیون عضو (بیمه‌گذار) داشتند و کل دارایی آن‌ها بیش از ۲۰۰ میلیارد دلار و کل درآمدشان بیش از ۳۰ میلیارد دلار بود (National Business..., 2006).

مشهورترین شرکت‌های بیمه تعاونی آمریکا «شرکت کشوری بیمه تعاونی»^۳ نام دارد که کار خود را در دهه ۱۹۲۰ با کشاورزان ایالت اوهایو شروع نمود. این شرکت در زمره بزرگ‌ترین شرکت‌های بیمه دنیاست (National Business..., 2006).

۲. بیمه خرد

۲-۱. ماهیت و ویژگی‌های بیمه خرد

«بیمه خرد» عبارت است از خدمات بیمه‌ای که اقشار کم درآمد و آسیب‌پذیر جامعه را در مقابل خطرهای خاصی در ازای پرداخت حق بیمه‌ای معین که متناسب با میزان هزینه‌ها، احتمال خطر مورد پوشش و میزان پوشش بیمه‌ای است، مورد حمایت قرار می‌دهد (Churchill et al, 2005).

ضرورت ارائه بیمه‌های خرد از آن جهت است که با وجود آنکه اقشار کم‌درآمد و آسیب‌پذیر اجتماع با همان خطرانی مواجه هستند که افراد ثروتمند و مرفه جامعه، اما میزان ریسک و تعداد دفعات محتمل مواجهه با آن خطرات، در افراد کم‌درآمد بیشتر از افراد ثروتمند است؛ اما با این وجود دسترسی به پوشش‌های بیمه‌ای مناسب برای آن‌ها بسیار محدودتر از ثروتمندان جامعه است که برخی از مهم‌ترین دلایل این مسئله به شرح ذیل است:

الف. قشر محروم جامعه به دلیل توانایی مالی اندک، امکان دسترسی به خدمات بیمه‌ای به نسبت گران مرسوم را ندارد.

ب. شرکت‌های بیمه به دلیل ماهیت انتفاعی‌شان، تمایل چندانی به ارائه پوشش‌های بیمه کامل به طبقه محروم جامعه ندارند؛ زیرا فقرا نسبت به شوک‌های مخرب آسیب‌پذیرترند.

ج. ناتوانی دولت‌ها و جوامع در کاهش ریسک‌هایی که محرومان اجتماع را تهدید می‌نماید و لذا این افراد جزء افراد پرخطر اجتماع به حساب می‌آیند که پوشش ریسک آن‌ها بسیار پرهزینه است.

د. به‌رغم وجود مؤسسات حمایتی مرتبط با اقشار محروم جامعه همچون سازمان تأمین اجتماعی و... افراد محروم‌تر به‌نسبت، دسترسی کمتری به این مؤسسات دارند؛ زیرا غالباً واجد شرایط برنامه‌های حمایتی آن‌ها نیستند و حتی در مورد واجدین شرایط برخورداری از این برنامه‌ها، میزان پوشش ارائه‌شده توسط این مؤسسات معمولاً پاسخگوی خطرات مضاعف پیش روی این قشر از جامعه نیست.

با توجه به اینکه در بیمه‌های خرد جامعه هدف، اقشار محروم و کم‌درآمد می‌باشند، این نوع خدمات بیمه‌ای واجد ویژگی‌های ذیل است:

الف. از نظر مالی، برای اکثریت جامعه هدف، قابل تحمل بوده و پاسخگوی نیازهای اولیه آنان در برابر ریسک‌هاست که این امر باعث آرامش روحی- روانی این قشر جامعه گشته و لذا سطح رفاه اجتماعی را بالا می‌برد. (Dror & Jacquier, 2001)

ب. با توجه به هدفی که دنبال می‌کند، همچون سایر محصولات بیمه‌ای جهت سودآوری ارائه‌دهندگان مطرح نمی‌باشند.

ج. پرداخت خسارت سریع صورت می‌گیرد.

د. مکمل پوشش‌های تأمین اجتماعی به حساب می‌آیند و در برخی از خدمات تأمین اجتماعی، می‌توانند جانشین آن‌ها شوند.

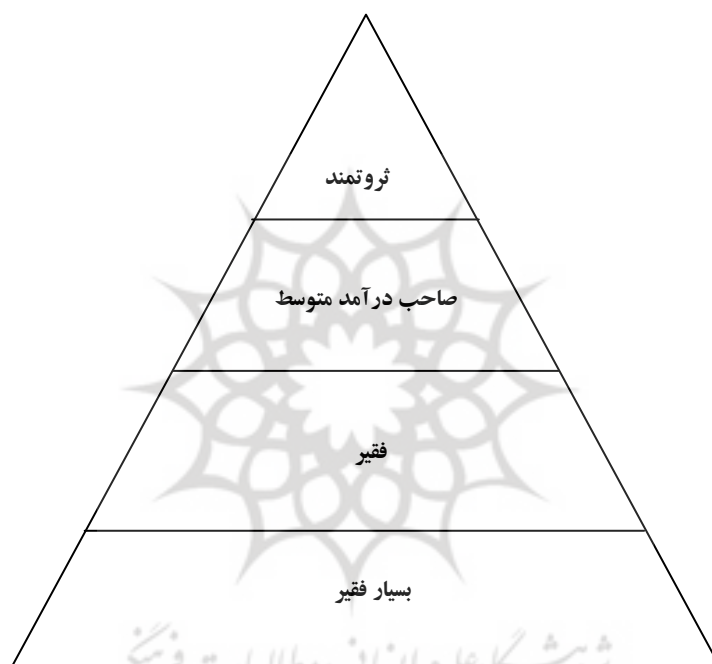
هـ. قواعد و قوانین حاکم بر آن‌ها ساده و متناسب با سطح دانش افراد کم‌درآمد اجتماع است (Dror & Jacquier, 2001).

و. محصولات بیمه خرد می‌تواند به‌صورت گروهی ارائه شود. برای مثال شرکت آلیانز هند که بیمه‌های زندگی را در قالب خرد ارائه می‌نماید، با یک قرارداد، ۴۲ هزار نفر را بیمه کرده است. (کریمیان، ۱۳۸۵)

ز. بیمه‌های خرد برخلاف بیمه‌های دیگر که ورود و خروج آن‌ها از پرتفوی یک شرکت بیمه (و به‌ویژه انتقال آن‌ها به یک شرکت دیگر) که در برخی موارد تأثیر قابل

توجه و نگران‌کننده‌ای بر فعالیت آن شرکت دارد، آثار ناگهانی و مخرب ندارند.
(صدریه و ارسطو، ۱۳۸۵)

ح. جامعه هدفی که برای محصولات بیمه‌ای خرد متصور است، همچون سایر محصولات تأمین مالی خرد عبارت از سطوح مربوط به افراد با درآمد متوسط و افراد فقیر جامعه در نمودار ذیل است:

البته قابل ذکر است که نمودار فوق تنها در صدد تبیین ۴ طبقه درآمدی بسیار فقیر، فقیر، متوسط و ثروتمند است بدون آنکه قصد داشته باشد درصد شمول افراد در هر یک از این طبقات را به نمایش گذارد.
علاوه بر ویژگی‌های فوق، ویژگی‌های ذیل را نیز می‌توان برای کشور ایران حائز اهمیت دانست:

الف) پیش‌بینی می‌شود که اجرای طرح بیمه‌های خرد در ایران گامی مهم برای تحقق عدالت اجتماعی باشد که گواه آن موارد متعددی است که محققان از تجارب

دیگر کشورها گزارش نموده‌اند. برای مثال درور و همکارانش (Dror et al., 2006)، طی پژوهشی که در ارتباط با تأثیر عملکرد واحدهای بیمه‌ای خرد بر توزیع درآمد افراد بیمه شده در ۵ منطقه فیلیپین انجام دادند، دریافتند که در ۴ منطقه ضریب جینی مربوط به افراد بیمه‌شده به‌طور معناداری کمتر از افراد بیمه‌نشده است که این به معنای تأثیر مثبت این واحدهای بیمه‌ای در تحقق عدالت اجتماعی بوده است. اطلاعات مربوط به این مطالعه در جدول ذیل آمده است:

Income information

	Minimum	Maximum	Mean	Median	Poverty threshold ^a	HH below poverty line (%)	Gini coefficient ^b	S.E.
Monthly income—uninsured households (columns 1–5 in PhP)								
1 Novaliches	400	187500	16255	9700	6546	26.8	0.47946	0.04459
2 La Union	208	170000	11096	6500	5467	41.5	0.54082	0.05929
3 Davao	500	128000	10832	6950	4142	23.7	0.48123	0.04344
4 Guimaras	250	141600	7394	3300	4463	62.7	0.61565	0.07935
5 Negros Oriental	50	73000	6043	3800	3725	49.1	0.49573	0.04666
Monthly income—insured households (columns 1–5 in PhP)								
1 Novaliches	1000	444000	34886	25300	6546	5.4	0.44186	0.04168
2 La Union	500	26733	6514	5000	5467	53.8	0.40716	0.01966
3 Davao	1500	71250	14800	12000	4142	6.2	0.37048	0.01717
4 Guimaras	242	30000	5110	3101	4463	62.8	0.51035	0.02704
5 Negros Oriental	250	92000	6878	4225	3725	44.1	0.52743	0.04941

ب) اجرای طرح بیمه‌های خرد در ایران می‌تواند گامی بلند جهت پوشش دادن خلأهای ناشی از عملکرد نامطلوب بیمه‌های اجتماعی و بازرگانی در ارتباط با اقشار محروم جامعه باشد. دلیل این مدعا آن است اولاً ضریب نفوذ پایین بیمه در کشور ما حاکی از عدم توانمندی شرکت‌های بیمه در جذب افراد است که البته این خود محصول دلایل متعددی است. ثانیاً شکی در این نیست که در بین افراد فاقد پوشش بیمه‌ای، فقرا و مستمندان جامعه درصد قابل ملاحظه‌ای را تشکیل می‌دهند که به دلیل فقر و حق بیمه‌های بالا امکان بیمه شدن را نیافته‌اند. ثالثاً طرح بیمه‌های خرد به دلیل ویژگی‌های ماهوی که دارد (که در صفحات قبل نیز مورد اشاره قرار گرفت) می‌تواند افراد فقیر و مستمند را تحت پوشش قرار دهد.

ج) به بالا رفتن سطح اشتغال کمک می‌نماید. زیرا به تبع تأسیس شرکت‌های بیمه تعاونی خرد مستلزم استخدام کارکنان مورد نیاز است که تعداد آن می‌تواند بسیار بالا باشد، همان‌طور که تجربه برخی کشورها مانند ایالات متحده نشان می‌دهد.

د) برخلاف ریسک‌های کلان که لزوم پوشش‌های بیمه اتکایی بین‌المللی باعث خروج بخش زیادی از حق بیمه‌های دریافتی می‌شود، ریسک‌های خرد مشمول بیمه اتکایی اجباری داخل هر شرکت یا نهایتاً داخل کشور شده و لذا از بابت ارائه محصولات بیمه خرد، نه تنها ارزی از کشور خارج نمی‌شود بلکه گردش سرمایه در داخل کشور افزایش می‌یابد (Dror et al., 2006).

۲-۲. نمونه‌هایی از بیمه‌های خرد در دنیا^۴

هند یکی از مراکز اصلی توسعه بیمه خرد در جهان است. توسعه بسیار بیمه خرد در این کشور بیشتر به این دلیل است که کلیه شرکت‌های بیمه فعال در این کشور، بر اساس قانونی که در سال ۲۰۰۲ میلادی تصویب شده، باید سهم مشخصی از خدمات خود را به افراد کم‌درآمد اختصاص دهند. برای مثال ASA^۵ یک سازمان غیر دولتی است که در زمینه ارتقای وضع معیشت افراد فقیر منطقه تامیل نادو مرکزی که مستعد خشکسالی است، فعالیت می‌کند. این سازمان به تدریج به بیمه‌های خرد گرایش یافت و در راستای پوشش ریسک زنان روستایی فقیر شروع به فعالیت نمود. لذا همه بیمه‌شدگان این سازمان را زنان تشکیل می‌دهند که ۴۰ درصد آنان بی‌سواد می‌باشند.

«یاشاسوینی»^۶ نهاد دیگری است که در زمینه ارائه محصولات بیمه خرد در هند فعالیت می‌کند. این نهاد یک انجمن خیریه خدمات درمانی برای کشاورزان است که در ۲۰۰۳ م. شروع به فعالیت نمود و تعداد ۱/۶ میلیون بیمه خرد در این سال صادر نمود.

در اندونزی سازمان‌های غیردولتی متعددی وجود دارند که در زمینه ارائه محصولات بیمه خرد فعالیت می‌کنند که از جمله می‌توان به ساناسا^۷ اشاره کرد که ۸۰۰ انجمن را تحت پوشش قرار داده که در مجموع ۵۳ درصد اعضاء آن‌ها را زنان تشکیل می‌دهند. همچنین یاسیرو^۸ ارائه‌دهنده این محصولات به ۷۰۰۰ هزار عضو خود است (www.empowerpoor.com, 2007).

در فیلیپین نیز ۸ سازمان اعم از سازمان‌های غیر دولتی مستقل، سازمان‌های وابسته به شرکت‌های بیمه و تعاونی‌ها به ارائه خدمات بیمه‌ای خرد اعم از بیمه عمر، بیمه عمر اعتباری (وام) و سلامت مشغول هستند که از جمله می‌توان به مرکز توسعه کشاورزی و روستایی فیلیپین اشاره نمود.

از دیگر کشورهایی که به امر بیمه‌های خرد اهتمام دارند، می‌توان به بورکینافاسو، سریلانکا، مکزیک، لائوس، زامبیا، اوگاندا، زیمباوه، موزامبیک، صربستان، مونتنگرو و آلبانی اشاره نمود.

۳. شرکت‌های بیمه تعاونی خرد

در بخش‌های قبلی ابتدا به اهداف نظام، رئوس و سرفصل‌های برنامه‌های دولت نهم و جهت‌گیری‌های اصلی متولیان صنعت بیمه کشور در راستای ایجاد تحول در این صنعت اشاره شد. سپس ماهیت شرکت‌های بیمه تعاونی و ماهیت بیمه خرد و ویژگی‌های هریک تبیین و برشمرده شد. اینک ابتدا به ماهیت شرکت‌های بیمه تعاونی خرد پرداخته و پس از آن، ویژگی‌ها و کارکردهای مثبت این نوع شرکت‌های بیمه را که به رفع فقر و محرومیت از سطح جامعه و تحقق عدالت اجتماعی مرتبط می‌شود، برمی‌شمایم. البته قابل ذکر است که اگرچه بر طبق قانون، امکان تأسیس شرکت‌های بیمه تعاونی در کشور وجود ندارد اما این مسئله برای فعالیت شرکت‌های بیمه خصوصی نیز وجود داشت و همان‌طور که مصلحت کشور ضرورت ورود بخش خصوصی به صنعت بیمه را ایجاب و سبب اصلاح قوانین شد، توجه به کارکردهای مثبت شرکت‌های بیمه تعاونی و تجربیات موفق دنیا در این حوزه نیز می‌تواند راه را برای اصلاح قوانین موجود به نفع تأسیس شرکت‌های بیمه تعاونی باز نماید.

۳-۱. ماهیت شرکت‌های بیمه تعاونی خرد

شرکت‌های بیمه تعاونی خرد، شرکت‌های بیمه‌ای هستند که ساختار آن‌ها تعاونی است و به ارائه خدمات بیمه‌ای خرد به اقشار کم‌درآمد و محروم جامعه می‌پردازند. این نوع شرکت‌های بیمه از یک سو حایز ویژگی‌های مثبت شرکت‌های بیمه تعاونی هستند و از سوی دیگر، محصولات متمایز بیمه خرد را ارائه می‌نمایند. با توجه

به اینکه در قسمت‌های پیشین، هم به ویژگی‌های مثبت شرکت‌های بیمه تعاونی و هم به کارکردهای متمایز بیمه‌های خرد اشاره شده است، در این بخش سعی می‌شود به آن دسته از ویژگی‌های مثبت شرکت‌های بیمه تعاونی و کارکردهای مثبت بیمه‌های خرد که قابل تلفیق در هویت آمیخته «شرکت‌های بیمه تعاونی خرد» است و کشور را به اهداف نظام، دولت و متولیان صنعت بیمه نزدیک می‌گرداند، اشاره گردد.

۲-۳. ویژگی‌ها و کارکردهای مثبت شرکت‌های بیمه تعاونی خرد

۳-۲-۱. حمایت از اقشار محروم و کم‌درآمد و حرکت به سمت تحقق عدالت اجتماعی

همان‌طور که در قسمت‌های گذشته مطرح شد، شرکت‌های بیمه تعاونی شرکت‌هایی هستند که در آن‌ها اصول تعاون و اصول و ضوابط بیمه‌گری درهم آمیخته است. بنابراین این شرکت‌ها مشتمل بر اعضای است که به قصد رفع احتیاجات بیمه‌ای خود و سایر اعضا به‌طور داوطلبانه گرد هم جمع شده‌اند و چون اصول تعاونی‌ها در اینجا حاکم است، حق بیمه‌ها و هزینه‌های شرکت در حداقل مقدار ممکن است. از طرف دیگر، بر طبق تعریف، بیمه خرد عبارت است از ارائه خدمات بیمه‌ای به اقشار کم‌درآمد و آسیب‌پذیر جامعه. لذا برآیند تلفیق فوق که تحت عنوان «شرکت‌های بیمه تعاونی خرد» مورد اشاره قرار می‌گیرد، عبارت خواهد بود از شرکت‌های بیمه‌ای که اعضای آن به قصد خدمت رسانی به اقشار کم‌درآمد و محروم جامعه گرد هم آمده و با هم تشریک مساعی می‌نمایند (که البته اکثریت بالایی از آن‌ها در واقع خودشان از اقشار کم‌درآمد جامعه هستند) و محصولات بیمه خرد را با حداقل حق بیمه‌ها که به لحاظ ضوابط بیمه‌گری ممکن است، به جامعه هدف ارائه نمایند، به‌طوری که درصد قابل توجهی از افرادی که به دلیل مضیقۀ مالی، توانایی خرید محصولات بیمه‌ای از شرکت‌های بیمه بازرگانی را ندارند، قادر باشند در این شرکت‌های تعاونی عضو شده و از انواع محصولات بیمه‌ای خرد بهره‌مند گردند.

با این اوصاف، به نظر می‌رسد که سازوکار مطرح شده تأثیر بسیار مثبتی در افزایش امنیت خاطر و سطح رفاه محرومین و مستضعفان جامعه داشته باشد که در

این صورت، با هر تعریفی از عدالت که مدنظر باشد، گام مهمی به سمت عدالت اجتماعی برداشته خواهد شد.

۳-۲-۲. ارائه خدمات مناسب و سریع به اعضا

به نظر می‌رسد که شرکت‌های بیمه تعاونی خرد به دلایل ذیل خدمات مناسب‌تر و سریع‌تری را به نسبت شرکت‌های بیمه تجاری به اعضای خود ارائه خواهند نمود:

- از آنجاکه افراد از ابتدا به قصد همکاری و مشارکت در رفع نیاز یکدیگر و با احساس مسئولیت در قبال دیگران گرد هم آمده و این تعاونی‌ها را تشکیل داده‌اند و همچنین به دلیل آنکه در تعاونی‌ها، کادر اجرایی تعاونی از بین خود اعضا انتخاب می‌شود و لذا اهدافش با اهداف سایر اعضا در یک راستاست و از جنس خود آن‌ها و آشنا به مشکلات آنان است و از این گذشته به دلیل آنکه اصولاً در تعاونی‌ها قصد انتفاع مطرح نیست، مدیریت و کارکنان تعاونی‌های بیمه انگیزه مضاعفی در ارائه خدمات به اعضا را خواهند داشت و لذا قابل تصور است که ارائه خدمات به نسبت مطلوب‌تر و با سرعت بیشتری صورت پذیرد.

- به دلیل آنکه تعاونی‌ها معمولاً جنبه منطقه‌ای، حرفه‌ای و یا صنفی دارند و اعضا ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر و با کادر اجرایی خواهند داشت، اطلاعات صحیح، با سرعت بیشتری جریان دارد و لذا تشخیص ریسک‌ها و میزان خسارات وارده برای بیمه‌گران تعاونی به نسبت ساده‌تر خواهد بود. بنابراین سرعت ارائه خدمات بالا می‌رود. بنابراین ارائه خدمات مناسب و سریع به اعضا تعاونی که در واقع همان بیمه‌گذاران شرکت هستند، در عمل ارائه خدمات مناسب و سریع بیمه‌ای به اقشار کم‌درآمد و محروم جامعه خواهد بود که به بهبود وضعیت معیشتی آن‌ها کمک بسزایی خواهد کرد.

۳-۲-۳. اشتغالزایی

با نگاهی مجدد به وسعت عمل شرکت‌های بیمه تعاونی در کشورهایی که این نوع شرکت‌ها در آن‌ها موفق بوده‌اند (که از روی میزان جذب حق بیمه‌ها توسط آنان از کل حق بیمه‌های دریافتی قابل محاسبه است) از یکسو و با توجه به مشاغل و صنایع

بالادستی مرتبط با امر بیمه‌گری که با توسعه صنعت بیمه، توسعه آن‌ها حتمی است از سوی دیگر و با توجه به این واقعیت که گسترش بیمه‌های خرد توسط تعاونی‌های بیمه، بیش از آنکه سبب جابه‌جایی بیمه‌گذاران و انتقال آن‌ها از شرکت‌های بازرگانی به شرکت‌های تعاونی شود، سبب ورود بیمه‌گذاران جدید به بازار می‌شود، می‌توان تصور نمود که میزان قابل توجهی از بیکاران جذب بازار کار ایجاد شده حاصل از توسعه صنعت بیمه شوند که خود این امر به‌تنهایی دستاورد بزرگی برای کشورهایی است همچون ایران که از نرخ بالای بیکاری رنج می‌برند. برای مثال، در سال ۲۰۰۵ میلادی در ایالات متحده ۷۰۰ هزار نفر مستقیماً در شرکت‌های بیمه تعاونی مشغول به کار بوده‌اند (National Business..., 2006).

در ایران نیز اگرچه به‌دلیل نبود تجربه تأسیس شرکت‌های بیمه تعاونی، آماری در زمینه اشتغالزایی آن‌ها در اختیار نیست اما تأثیر قابل ملاحظه تأسیس این شرکت‌های تعاونی بر کاهش بیکاری جوانان قابل پیش‌بینی است؛ زیرا برای نمونه تنها در شهر تهران در سال ۱۳۸۷، ۸۲ هزار فرصت شغلی حاصل تشکیل تعاونی‌های جدید بوده است (پیک تعاون، شماره ۷). همچنین از کل جمعیت شاغل در کشور در سال ۱۳۸۷، بخش تعاون ۹ درصد را به خود اختصاص داده بود (پیک تعاون، شماره ۷) که رقم قابل ملاحظه‌ای است.

بنابراین تأسیس شرکت‌های بیمه تعاونی خرد می‌تواند با جذب جمعیت قابل ملاحظه‌ای از افراد کم‌درآمد و محروم جامعه زمینه خدمت‌رسانی و اشتغال خیل وسیعی از جوانان جویای کار را فراهم آورده و از این طریق نیز باعث تعالی و رشد و بالندگی اقتصاد ملی به همراه تحقق رفاه و عدالت اقتصادی گردد.

خلاصه و نتیجه‌گیری

در این مقاله، با محور قرار دادن تأکید زیاد اسلام به رفع فقر و محرومیت از سطح جامعه مسلمین و با تمرکز بر سیره پیشوایان دین به ایجاد همدلی و همکاری میان مسلمانان جهت بهبود بخشیدن به وضعیت معیشتی و رفاهی آنان و حل مسائل اجتماع و با توجه به تجارب سایر کشورها در امر تأسیس شرکت‌های بیمه تعاونی و همچنین

با توجه به تجارب کشورهای دیگر در امر ارائه خدمات بیمه خرد، سعی شد سازوکاری معرفی گردد که در حصول به اهداف عدالت اجتماعی و کاهش سطح محرومیت افراد کم‌درآمد و فقیر جامعه که مورد نظر و هدف والای اسلام و حکومت اسلامی است، مشرثر بوده و روح تعاون اسلامی را در جامعه پیاده سازد و آن سازوکار چیزی نبود جز «تأسیس شرکت‌های بیمه تعاونی خرد».

همان‌طور که توضیح داده شد، شرکت‌های بیمه تعاونی خرد حائز ویژگی‌های متمایزی هستند که در شرکت‌های بیمه تعاونی و در شرکت‌های ارائه‌دهنده محصولات بیمه خرد، هر دو، یافت نمی‌شود و در واقع این نوع شرکت‌ها حاصل پیوند دو هویت بیمه‌ای یعنی بیمه تعاونی و بیمه‌های خرد است که سبب می‌شود علاوه بر جمع شدن مزایای هر دو در یک هویت واحد، مزایای هر یک توسط دیگری تقویت گردد. اما آنچه که در پایان این مقاله لازم است متذکر گردد، آن است که بی‌شک تأسیس شرکت‌های بیمه تعاونی خرد در کشور و موفقیت آن در حصول به اهداف بر شمرده شده، منوط به شکل‌گیری زیرساخت‌های خاصی است که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

الف. تهیه و تصویب لوازم قانونی لازم برای فراهم‌سازی امکان فعالیت بیمه تعاونی در کشور.

ب. تلاش جهت رفع موانع پیش روی تعاونی‌ها در کشور طوری که آن‌ها بتوانند انتظارات را برآورده نمایند.

ج. تبلیغات مؤثر برای شناساندن بیمه‌های خرد و تبیین مزایای آن توسط متولیان امر.

در پایان، نویسنده مقاله با اذعان به کاستی‌های ایده تأسیس شرکت‌های بیمه تعاونی خرد، نظر محققان و اندیشمندان صنعت بیمه کشور را به رفع کاستی‌های این ایده و تلاش جهت عملیاتی شدن تأسیس این شرکت‌ها جلب می‌نماید.

یادداشت‌ها

1. J. Birchall

۲. برای مطالعه بیشتر پیرامون این مسئله رک. پیکارجو (۱۳۸۰).

3. Nationwide Mutual Insurance Company

۴. بیشتر مطالب این بخش، از مقاله مهدوی و گودرزی (۱۳۸۵) اقتباس گشته است.

5. The Activists For Social Alternatives

6. Yashasvini

7. Sanasa

8. Yasiru

کتابنامه

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

احمدالعلی، صالح (۱۳۸۱)، دولت رسول خدا، ترجمه هادی انصاری، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

بیرچال، جانسون (۱۳۸۳)، «اصول تعاون؛ ده سال پس از تصویب»، ترجمه اصغر بیات، نشریه تعاون، شماره‌های ۲۶۱ و ۲۶۲.

پیکارجو، کامبیز (۱۳۸۰)، «بررسی ویژگی‌ها، قابلیت‌ها و دلایل موفقیت شرکت‌های بیمه تعاونی در دهه اخیر»، فصلنامه صنعت بیمه، شماره ۶۱.

پیک تعاون (۱۳۸۷)، اداره کل روابط عمومی و امور بین‌الملل، شماره ۷، تیر.

الحر العاملی، محمد بن حسین (بی‌تا)، وسائل الشیعه، کتابفروشی اسلامی، ج ۱۲.

راجو، آر. سیلوا (۱۳۸۴)، «بی‌تفاوتی اعضاء و عوامل مؤثر بر عدم مشارکت آن‌ها در فعالیت‌های تعاونی»، ماهنامه تعاون، شماره ۲۶۲.

سرآبادانی، غلامرضا (۱۳۸۳)، «اقتصاد تعاونی در اسلام»، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۱۴.

صدریه، ابوالحسن و ارسطو، ایمان (۱۳۸۵)، «نقش و جایگاه بیمه‌های خرد در توسعه صنعت بیمه کشور»، مجموعه مقالات سیزدهمین سمینار بیمه و توسعه، پژوهشکده بیمه.

علی‌آبادی، ایرج (۱۳۶۸)، «درباره بیمه تعاونی»، فصلنامه بیمه مرکزی، شماره چهارم.

قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۷۰).

گزارش آنکتاب (۱۳۶۹)، «تعاونی‌های بیمه»، ترجمه علی‌آبادی، ایرج، فصلنامه بیمه مرکزی، شماره اول.

گزارش جمهور (۱۳۸۷)، «وزارت امور اقتصادی و دارایی در دولت نهم، رویکردها و دستاوردها»، ضمیمه فصلنامه تخصصی نامه دولت اسلامی، شماره ۳۸.

گزارش جمهور (۱۳۸۷)، «صنعت بیمه در دولت نهم؛ رویکردها و دستاوردها»، ضمیمه فصلنامه تخصصی نامه دولت اسلامی، شماره ۴۲.

محمودصالحی، جانعلی (۱۳۸۵)، «پی‌ریزی و راه‌اندازی تعاونی‌های بیمه؛ راهکاری کارساز برای توسعه بیمه در ایران»، ماهنامه تازه‌های جهان بیمه.

مهدوی، غدیر و گودرزی، آتوسا (۱۳۸۵)، «بررسی تطبیقی بیمه‌های خرد در کشورهای پیشگام و توصیه‌های راهبردی برای ایران»، مجموعه مقالات سیزدهمین همایش بیمه و توسعه، پژوهشکده بیمه.

Craig, Churchill et al (2005), "Making Insurance work for the poor: current practices and lessons learnt", Micro insurance Conference, ILO, Geneva.

Dror, David M. & Jacquier, Christian (2001), Micro-Insurance: Extending Health Insurance to the Excluded, Social Protection Workshop 5: Protecting Communities: Micro- and Area-Based Schemes, *Asia Pacific Forum on Poverty: Reforming Policies and Institutions for Poverty Reduction*, Asian Development Bank, Manila, 5-9 February.

Dror, David M. & Koren, Ruth & Steinberg, David M. (2006), "The impact of Filipino micro health-insurance units on income-related equality of access to healthcare", *Health Policy* 77 (2006).

National Cooperative Business Association (2006), Cooperative Business in The United States; a 2005 Snapshot, [www. Coopmonth.coop](http://www.Coopmonth.coop).

www.empowerpoor.com, August 8, 2007.